

УДК 339.13:338.432

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ

*І. Білек, асистент, С. Вовк, ст. викладач, Я. Сибаль, к.е.н.
Львівський національний аграрний університет*

Ключові слова: ринок, інститути регулювання ринку, держава, ціна, оптовий ринок.

Держава як система інститутів в особі відповідних органів та інституцій повинна бути регулювальним органом і суб'єктом ринку, що покликаний спрямовувати життя суспільства й господарської системи у взаємовигідне русло. Розглядається питання здійснення цінового регулювання як інструменту цінової політики.

Постановка проблеми. Суспільство, створюючи економічний базис, історично визначило інституційну структуру ринку. Упорядкованість суспільно-економічного життя, ринкового механізму опосередковане структурами або інститутами, інституціями у формі обмежень і стимулів, які структурують людські відносини. Державне регулювання є потрібним, особливо щодо аграрного ринку. У ракурсі вирішення такого питання розбудовують відповідні інституціональні умови, системи державно-правових актів, організацій (інституцій), ринкових агентів, які впливають на розбудову відносин на ринку – кон'юнктуру, ціноутворення, ефективність виробництва, продовольчу безпеку. За методологією вирішення дана проблема досить складна, а гіпотеза може здатися навіть суперечливою, але за актуальністю – злободенна і своєчасна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Механізм регулювання аграрного ринку приділяють значну увагу О. Г. Шпикуляк, П. Т. Саблук, М. В. Гладій, Т. О. Осташко, Ю. С. Коваленко, І. І. Лукинов.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є вивчення особливостей інституцій та механізмів регулювання аграрного ринку з позицій оцінки їх впливу на розвиток економіки виробництва, кон'юнктуру ринку, споживання та ефективність аграрного бізнесу. У статті, зокрема, велику увагу зосереджено на питанні ціноутворення.

Виклад основного матеріалу. Держава як система інститутів в особі відповідних органів та інституцій, "правил гри", обмежень має бути регулювальним органом і суб'єктом ринку, який покликаний спрямовувати життя суспільства й господарської системи у взаємовигідне русло. Інститути та інституції формують передумови і створюють механізми регулювання соціально-економічних процесів ринкової поведінки, доходів, витрат, цін тощо. У суспільстві й ринку склалася видова система інститутів, які структурно виокремлено за функціональним призначенням (див. рис.).

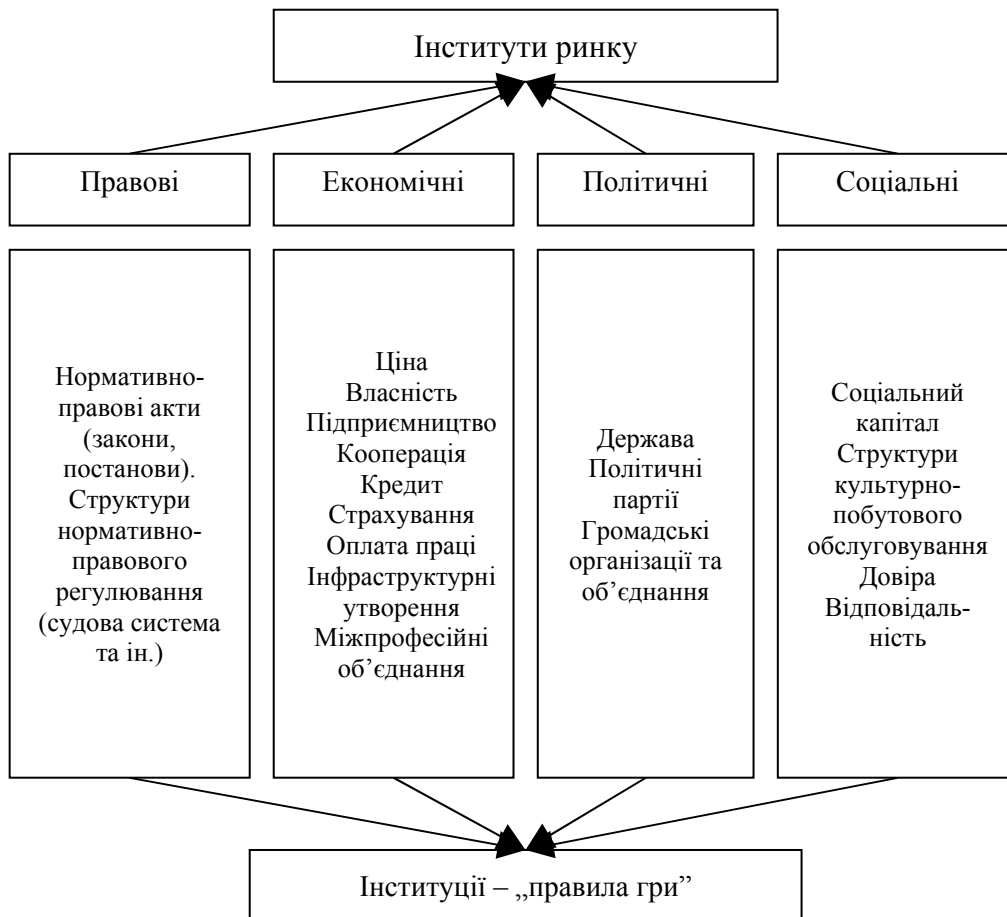

Рис. Система інститутів та інституцій суспільно-економічного розвитку.

Усі інституції виконують специфічну регуляторну функцію задоволення інтересів учасників ринкового механізму.

Ринок і держава – це взаємозалежні інститути. Остання в особі створених нею інститутів реалізовує регуляторну політику на ринку, яка за змістом є інституціональною, адже відбувається формування інституцій або "правил гри", обмежень, структурованих за цілями й необхідними ефектами. Хоча б мінімальний, але не обмежуючий конкуренцію рівень державного регулювання ринку завжди має бути.

Адже навіть ліберальна і неоліберальна концепції визнають таку необхідність, зокрема щодо фундаментальних інститутів – право власності, виконання договорів і контрактів, конкуренція, формування ринкових інститутів, інформаційне середовище, податки, грошово-кредитний механізм, підтримка

платоспроможного попиту. Такий державний вплив на ринок має обмежувальний характер за обсягом напрямів втручання в економіко-соціальні процеси.

Стосовно аграрного ринку увага держави має бути сконцентрована на створенні ефективної гнучкої, об'єктивної системи управління галуззю. У такому контексті цілком обґрунтованою є теза про те, що ефективність діяльності – ось головний напрям удосконалення системи управління. В основі вдосконалення має бути передовий зарубіжний досвід державного управління ринковою економікою, визначення стратегічних цілей розвитку галузі, аналіз чинників, що стримують цей розвиток. Державна політика, державне управління як механізм її реалізації повинні забезпечити стабілізацію аграрного виробництва, аграрних ринків, гарантування доходів виробників [1]. Проте в основі реалізації інституційних трансформацій державного регулювання аграрного ринку має бути економічний інтерес ринкових агентів. Це дуже важливо у світлі нестійких доходів сільгоспвиробників. Зокрема “доходи сільськогосподарських виробників є нестабільними у часі і нижчими порівняно з середніми доходами в інших галузях”, “низькі і нестійкі доходи сільськогосподарських товаровиробників зумовлені нестійким характером виробництва і цін, нееластичним характером попиту на сільськогосподарську продукцію, відносною іммобільністю ресурсів в аграрній сфері” [5, с. 56-58].

Світова практика довела ефективність інтервенційного механізму регулювання аграрно-продовольчого ринку, який дає змогу забезпечити обґрунтовані доходи виробникові (фінансові інтервенції) і доступність продовольства споживачеві (товарні інтервенції). При цьому інтервенційна політика не має ні заборонного, ні обмежувального характеру, забезпечує справедливий розподіл доходів через регуляторний механізм. Питання здійснення регуляторної політики в Україні регулює Закон України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності", згідно з яким, регулювання визначено фактично як стимулювання підприємницької активності з допомогою відповідного інструментарію.

Погоджуємося з думкою І.І. Лукінова [4], що сучасні ринкові трансформації вимагають посилення державного впливу на ринок, регулювання відтворювальних процесів, що зовсім не виключає, а навпаки, – посилює каталізуючі дії ринкових регуляторів на активізацію підприємництва (бізнесу) в розвинутому конкурентному середовищі. Достовірність і влучність цієї тези підтверджена часом, коли надмірна лібералізація вітчизняного аграрного ринку призвела до величезних втрат і зниження конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва у національному й глобальному вимірі.

Базовими інститутами регулювання аграрного ринку є ціна, власність, інфраструктура, інституціями – органи державної влади та уповноважені структури, які втілюють регуляторну політику, а механізмами – господарський, ціновий, фінансовий, страховий тощо. При цьому слід наголосити, що базовими інститутами суспільних формацій є інститути власності, організації, контракту, на основі яких формуються та виконують функції інституції, у тому числі й регулювання аграрного ринку.

Практика аграрних реформ в Україні довела необхідність докорінної перебудови всієї системи економічних відносин, яка охоплює одночасно виробництво, розподіл, обіг і споживання сільськогосподарської продукції. Можна говорити про два елементи інститутів, які регулюють ринок та формують механізм здійснення такого процесу:

1) державно-владні – нормативно-правова база, владні структури загальнодержавного та місцевого рівня:

2) ринкові – закони ринку (попит і пропозиція, конкуренція), виробники, споживачі, інфраструктура, професійні та міжпрофесійні об'єднання.

Відсутність традицій ринкових відносин збільшують часові рамки щодо утвердження конкурентоспроможної аграрної економіки. Слушну думку з цього приводу висловила Т.О. Осташко про те, що ринкові структури в аграрному секторі країн з розвинутою ринковою економікою склалися еволюційним шляхом у процесі їх історичного розвитку, а в Україні формування відповідних ринкових структур відбувається у надзвичайно обмежений з історичного погляду період часу і в надзвичайно складних макроекономічних умовах [6]. Таке твердження правильне, але, окрім еволюційності утвердження ринкових відносин в окремих сегментах економіки і особливо у сільському господарстві, спостерігаємо фактично несприйняття цієї моделі, оскільки господарі перебувають у демотиваційному вакуумі, відсутній економічний інтерес господарювання. На наше переконання, існуюча інституційна система аграрного розвитку, регулювання ринку не забезпечує основного – економічного інтересу жити на селі, працювати в аграрній сфері.

Важливою інституцією, яка з часом займе чільне місце в системі інфраструктури, а також механізмі регулювання аграрно-продовольчого ринку, є гуртові ринки, які здатні сприяти формуванню організованої системи перерозподілу товарної продукції сільського господарства, усуненню монопольного встановлення цін й утвердженню «рівних правил гри», принципів вільної конкуренції. Основною функцією гуртового ринку є формування великих партій сільськогосподарської продукції. Мета створення гуртових ринків зводиться до того, щоб роздрібна торгівля та система громадського харчування одержували широкий асортимент продукції як вітчизняного, так і зарубіжного виробництва в одному центрі.

Поряд з інституціями організаційного змісту у регулюванні присутні такі інститути, як ціна, власність, страхування. Одним із визначальних «інститутів» регулювання ринку є ціна. Ціноутворення сьогодні не є ефективним, сучасний аграрний ринок і кон'юнктура попиту неспроможні сформувати ціну, яка б задовольняла виробника.

Державний протекціонізм у системі ціноутворення на сучасному етапі розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні є найбільш бажаним і необхідним. Зокрема цінове регулювання як інструмент цінової політики у комплексі з підтримкою доходів виробників і купівельної спроможності споживачів здійснюють в усьому світі і забезпечують потрібний ефект.

Перспектива ціноутворення полягає у виведенні мінімальних закупівельних цін на рівень еквівалентності обміну. З цього приводу Ю.С. Коваленко вважає, що мінімальна ціна виступає економічним інструментом реалізації державної протекціоністської політики в частині регулювання аграрного ринку та підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників [2]. Ціноутворення і регулювання не повинні існувати окремо, оскільки є взаємозалежними чинниками розвитку аграрного ринку. У свою чергу елементами, які забезпечують ефективно, з погляду обсягу прибутку, ціноутворення є субсидії, дотації, компенсації втрат, які не вводять у ціну, а доводять виробнику як додатковий дохід. Різниця лише у природі або джерелах: виручка від реалізації надходить із ціни і підставою її отримання є лише продаж; дохід від перелічених джерел з'являється у разі перевиробництва, несприятливої кон'юнктури тощо. Ціна тісно пов'язана з прибутком, адже є безпосереднім його джерелом. Особливого значення розмір прибутку набуває в умовах економіки перехідного періоду і нестабільного економічного механізму господарювання, окреслюючи рівень ефективності виробництва та можливості відтворення, економічний інтерес. Стимулюючий вплив ціни на ріст ефективності виробництва проявляється як через загальний рівень цін, так і через розмір прибутку. Рівень прибутку є похідним від рівня ціни і виступає як суспільний норматив витрат. Тому прибуток слід враховувати не за індивідуальними, а за суспільними нормативами. Така необхідність урівноважує інтереси економічних агентів, створює підґрунтя для формування стійкого економічного інтересу господарювання. Погоджуємося з думкою П.Т. Саблука [7], що слід запропонувати еквівалентні ціни (ціни відтворення), які формують на основі середньої норми прибутку на авансований капітал з урахуванням вартості землі. У разі реалізації продукції за ціною, нижчою від еквівалентної, товаровиробникові має відшкодуватися різниця між еквівалентною та середньою ринковою, або заставною, ціною. Але для цього у держбюджеті повинен формуватися спеціальний фонд регулювання доходів сільськогосподарських товаровиробників. Майже ідентичної думки дотримувався свого часу відомий вітчизняний дослідник проблеми ціноутворення і регулювання аграрного ринку І.І. Лукінов, він зауважував, що в політиці ціноутворення необхідно застосовувати активний вплив на формування цін, законодавчо передбачивши, що будь-який гуртовий покупець не має права оплачувати продукцію за ціною, нижчою ніж ціна підтримки, а остаточний розрахунок за закуплену продукцію має здійснюватися за еквівалентною ціною (ціна відтворення) [3]. Якщо ринкові ціни не забезпечують рівня відтворювальної (еквівалентної) ціни, то різницю оплачують товаровиробникові з бюджету, в якому має бути створений відповідний фонд підтримки і стабілізації доходів сільськогосподарських товаровиробників незалежно від форм власності і господарювання [4]. Таким чином держава може купити продукцію за еквівалентною ціною на організованому аграрному ринку або ж компенсувати виробникові різницю між ринковою та еквівалентною.

Висновки. Підтримка сільського господарства в системі цінового механізму означає широкий спектр відносин із надання дотацій, субсидій, преференцій товаровиробникам, спрямованих на підтримку їх економічного

розвитку в аспекті ціноутворення, регулювання доходів і відтворення потенціалу. Це базується на можливостях держави, умовах і реаліях формування підвалин продовольчої та економічної безпеки нації.

Враховуючи наведені аргументи, стратегічними завданнями щодо розбудови ефективної цінової політики регулювання вважаємо: забезпечення стабілізації цінової ситуації на ринках продукції через механізм мінімальних закупівельних цін, який повинен використовуватися у повному обсязі. Зокрема Аграрний фонд має здійснювати свою діяльність у повному обсязі відповідно до положень Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України"; якнайшвидше запровадження у господарський оборот еквівалентних цін, які слугуватимуть для розрахунку розмірів необхідної підтримки виробників, що сформує умови для забезпечення еквівалентності обміну.

В аграрній економіці регулювання ринку є особливим, адже виробництво залежить від погодних умов, а попит на продукцію у споживачів відносно стабільний. Таким чином, частими є зміни цінових ситуацій, тому держава спрямовує свої дії на регулювання і підтримку доходів виробників, а також здійснює інтервенційну політику. Велике значення має своєчасність регулювання, оскільки сільське господарство є сезонною галуззю.

Вітчизняний аграрний ринок і його формування вимагають посиленої уваги з позицій підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках за рахунок збалансованого використання ринкових і державних механізмів регулювання.

Бібліографічний список

1. Гладій М. В. Система управління АПК повинна бути економічно ефективною / М. В. Гладій // Теорія і практика ринків. – 2007(3). – № 2. – С. 22-23.
2. Коваленко Ю. С. Концептуальні засади та ескізний аван-проект Закону України «Про організацію та управління аграрним ринком» / Ю. С. Коваленко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 61 с.
3. Концепція ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. Я. Демяненко та ін. // Економіка АПК. – 2008. – № 1. – С. 3-20.
4. Лукінов І. І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ століття) / І. І. Лукінов. – К. : Інститут економіки НАН України, 1997. – 455 с.
5. Осташко Т. О. Нові виклики державній політиці регулювання аграрних ринків / Т. О. Осташко // Теорія і практика ринків. – 2007 (3). – № 3. – С. 56-58.
6. Осташко Т. О. Ринкова трансформація аграрного сектора / Т. О. Осташко. – К. : Фенікс, 2004. – 280 с.
7. Саблук П. Т. Ціноутворення в період ринкового реформування АПК : монографія / П. Т. Саблук. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 440 с.

Билек И., Вовк С., Сыбаль Я. Механизмы регулирования аграрного рынка

Государство как система институтов в лице соответствующих органов и институций должна быть регулирующим органом и субъектом рынка, который должен направлять жизнь общества и хозяйственной системы во взаимовыгодное

русло. Рассматривается вопрос реализации ценового регулирования как инструмента ценовой политики.

Ключевые слова: рынок, институты регулирования рынка, государство, цена, оптовый рынок.

Bilek I., Vovk S., Sybal Ya. Regulatory mechanisms of agrarian market

State as a system of institutions as a correspondent authorities and institutions has to be a regulatory body and a subject of the market that must direct the life of society and economical system into the mutually profitable source.

Key words: market, market regulatory institutions, state, price, wholesale market.